ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ ТА МЕДИЦИНИ В ПОСТСЕКУЛЯРНУ ДОБУ

збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної конференції

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
Кафедра філософії, біоетики та історії медицини
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ (Словаччина)
ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ "HUMANUS" (Болгарія)
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Кафедра релігієзнавства

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ ТА МЕДИЦИНИ В ПОСТСЕКУЛЯРНУ ДОБУ

матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького)

11 – 12 червня 2024 р.

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
Кафедра філософії, біоетики та історії медицини
ВІДДІЛЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ (Словаччина)
ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ "HUMANUS" (Болгарія)
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Кафедра релігієзнавства

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ ТА МЕДИЦИНИ В ПОСТСЕКУЛЯРНУ ДОБУ

матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького)

11 – 12 червня 2024 р.

Київ – 2024

Література:

1. Заява про персистуючий вегетативний стан// Запорожан В.М., Аряєв М.Л. 354 Біоетика та біобезпека: Підручник / В.М. Запорожан, М.Л. Аряєв. – К.: Здоров›я, 2013. – 456 с.
2. Scutti, S. (2019). How does someone in a vegetative state have a baby? 09 січня (2019). – URL: https://edition.cnn.com/2019/01/09/health/vegetative-state-pregnancies/index.html
3. Beecher, H. K. (1968). A definition of irreversible coma: report of the Ad Hoc Committee of the Harvard Medical School to examine the definition of brain death. Jama, 205(6), 337-340. – URL: https://jamanetwork.com/journals/jama/article-abstract/340177
4. "Сіднейська декларація щодо констатації факту смерті". (1968). – URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140230___140230
5. Закон України. (1993). Основи законодавства України про охорону здоров'я. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 4, 2801-12. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text
6. Agamben, G. (1998). Homo Sacer: Sovereign power and bare life. Stanford University Press, 228 p. – URL: https://abahlali.org/files/Homo+Sacer.pdf

Редькіна О. А.,
НМУ імені О.О. Богомольця,
redkina@ukr.net

СОТЕРІОЛОГІЧНЕ ПИТАННЯ БІОЕТИКИ: КРИТЕРІЇ ТА ДЕФІНІЦІЯ СМЕРТІ

Безсмертні Маклауди бувають лише в кіноказках для дорослих і єдине істинне питання у світі, яке ніхто не може спростувати, це те, що всі ми смертні. Таємниця смерті живим до кінця не дається, оскільки у всій своїй повноті відкривається лише після смерті. Тому проблема смерті назавжди залишиться чи найважливішими питанням релігії та філософії.

Гедоністичне ставлення до життя, засноване на принципі задоволення та отриманні максимального можливого комфорту, панує в сучасному секуляризованому суспільстві і тому більшість людей смерть настільки лякає, що навіть розмови про неї мають певну печать табуйованості. Сучасні люди в більшості своїй обернені до реальності буття, прагнуть до радощів і втіхи. І питання, як досягти земного щастя, стає пріоритетним завданням людини. Все інше, включаючи замогильні роздуми, виноситься за дужки людського буття. Оскільки смерть вириває людину із звичних умов існування і до того ж позбавляє її задоволення, то ідея самогубства стає дуже популярною в подібних культурах. До цього типу цивілізацій можна віднести деякі культури Індії, Риму епохи занепаду і сучасну європейську цивілізацію. Остання подає нам вражаючі приклади смертебоязні. Наприклад, якщо помирає хтось із близьких родичів, дітям про це не говорять і не дозволяють прощатися [1, с. 62].

Історія показує, що більшість цивілізацій належали до сотеріологічного типу – давні культури і культури, що були сформовані зороастризмом, іудаїзмом, християнством, ісламом і низкою інших релігій світу. Їх відмінною ознакою є те, що суспільство і кожна людина окремо витрачають колосальні зусилля, піклуючись про свою вічну долю, як би вона не розумілася. Звідси складні багатоденні похоронні ритуали, велетенські могильники, Стоунхендж, єгипетські піраміди, збудовані примітивними знаряддями. Звідси така увага до місцеперебування мертвих, притому що житла живих бідні і невибагливі. Згідно з цими уявленнями в кінці часів померлі знов вийдуть з черева землі. Таким чином, в цивілізаціях цього типу смерть сприймається як стадія життя, що задає всю систему етичних координат, в якій страждання приносить свободу, а праведність одержує вищий сенс. Більше того, саме життя пов'язане тут з потойбічною реальністю; вже звідси вона спрямована до благого посмертя [1, с. 62].

Люди, які пережили стан клінічної смерті, описують іншу реальність. І усвідомлення себе в іншому світі – це, звісно, і потрясіння, до якого неможливо приготуватися, скільки б ти не готувався і не читав про це. За останні десятиліття на книжний ринок потрапила ціла лавина "одкровень" різного толку дослідників і просто окультистів у псевдонаукових тогах, які представляють "життя після смерті" як захоплюючий містичний атракціон, серфінг в астралі за участю "доброзичливих істот і ангелів світла". Ймовірно, ірраціональний світ на сторожі, перелатуючи стару ловчу сітку за модою цифрового покоління і розставляючи посилання для "просунутих користувачів" [2, с. 4].

У святителя Феофана Затворника Вишенського у тлумаченні 118 псалма є такі слова: "Якою б не дикою здається розумниками думка про митарства, але проходження ними не уникнути. Чого шукають митники у тих, хто проходить? Того, чи немає у них їхнього товару. Товар же їх який? Пристрасті" [2, с. 152-153]. Пристрасті або те, що називають гріхами, це те, що буде перепоною на шляху до Бога. А двадцять випробовувань (митарства) для покликаних у вічність – одне із перших серйозних і протверезних знайомств з новою реальністю, своєрідний "розбір польотів" після посадки. І скептичні смішки щодо митарств Феодори Цареградської в X столітті, що сприймалися як церковний фольклор, почнуть віддавати гіркотою.

Феодора описала підйом у двадцять сходинок і не можна перескочити жодну із них, не пройшовши попередню: перше митарство – митарство пустослів'я, друге – брехні, третє – осуду і наклепу, четверте – черевоугодництва і пияцтва, п'яте – лінощів і різного роду недбання про душу, шосте – злодійства, сьоме – сріблолюбства і жадності, восьме – хабарництва і всякого роду несправедливих придбань, дев'яте – митарство будь-якої неправди, десяте – заздрості, одинадцяте – гордині, дванадцяте – гніву, тринадцяте – злопам'ятності, чотирнадцяте – вбивства і всякого розбійництва, п'ятнадцяте - ворожби та іншого чаклунства, шістнадцяте – розпусти і блуду, сімнадцяте – перелюбу, вісімнадцяте – протиприродних блудних гріхів, дев'ятнадцяте – єресі та ідолослужіння, двадцяте – немилосердя. Перед входом до Ближніх печер Києво-Печерської Лаври на стіні зображено похід душі по митарствам і є чимало свідчень людей, які пережили стан клінічної

смерті, що підтверджують зображене.

Вільна воля в людини активна, тільки коли душа перебуває в тілі – це вирішальна умова, яка нам дана на землі. Правом особистого вибору можна користуватися, виключно поки живий. Після смерті отримуємо підсумок ухвалених рішень, який самі вже виправити не в силі. Про це йдеться в "Четьях-Мінеях" св. Дмитра Ростовського (Туптала): "Ангели сказали мені: "Неможливо тобі покаятися без тіла, яким чинив гріхи" [2, с. 7].

Сучасна прикладна наука стверджує, що енергія нікуди не зникає, а переходить із однієї форми в іншу. Якщо ці властивості мають навіть такі вторинні безликі енергії як теплова і електрична, то що говорити про складні психічні енергії в спектрі від любові до ненависті, що генеруються творіннями Божими, кожне з яких унікальне. Всі наші вчинки, слова, емоції і думки, щохвилинно та цілодобово транслюються у Всесвіт, змінюють його живі обриси в залежності від прийнятого контенту і залишаються в Божих аналах, що блідо і бездиханно зімітовано у "вінчестрах" компьютера. Із оцих "дисків пам'яті" після розлучення тіла з душею відтворюється життя перед очима душі в реальному часі від першої миттєвості до останньої [2, с. 5]. І все буде як по писаному – таємне стане явним. Оскільки всі наші дії будуть занотовані в старомодних свитках-хартіях, які складають падші ангели на кожного фігуранта, який проходить митарства. І до якої відмітки спектру в результаті наблизимося: нижчої чи верхньої – до того світу і будемо зараховані. Бо подібне притягується подібним.

Святитель Ігнатій Кавказький Брянчанінов у своєму "Слові про смерть" писав: "Коли тіло заснуло сном смертним, що відбувається з душею? Слово Боже відкриває нам, що наші душі після розлучення їх з тілами приєднуються – відповідно засвоєними ними у земному житті добрими чи злими якостями – до Ангелів світла чи до ангелів падших. З ангелами вони становлять за своїм єством один розряд істот, розмежовуючись за якістю, подібно до них, добром або злом" [3]. Відповідно до сотеріології, вчення про спасіння, все земне життя кожного присвячене належному входженню в потойбіччя, і кожен людський вчинок просвічується своєрідними х-променями вічності. Час смерті і те, що у православному світі називають проходженням митарств, є моментом істини.

Останні слова знаменитих людей у їх смертну годину хвилюють людей. Так останні слова з вуст Миколи Гоголя були: "Як легко помирати...". Нам добре відомі його твори, але ми майже нічого конкретного не знаємо про його життя, яке було суцільною таємницею навіть для сучасників. А смерть стала чи не найбільшою загадкою, яку письменник залишив нащадкам. Ось матеріал з серії історичних розслідувань: "Тієї ночі він раптом заговорив українською. До того кілька разів у печі перегорнув зошити та папери, аби полум'ям взялися краще. А потім довго дивився на попіл другого тому "Мертвих душ" – своєї основної книги, яку писав десять років. І, потайки звертаючись до козачка, сказав мовою свого дитинства: "Недобре ми з тобою зробили, ох, недобре діло". Сказав – і заплакав. Після чого повернувся до кімнати і вже не виходив з неї десять днів, аж до самої смерті". Ігор Золотуський, біограф Миколи Гоголя говорив, що жодних фізичних ознак фізичного захворювання не було: "Лікарі лікували його тіло, а йшов від нас його дух. Після того, як він закінчив

свою земну працю, – а він розумів, що він уже не напише новий другий том, який буде досконалішим, вищим, прекраснішим – Господь закликає його до Себе". Доктор філологічних наук Юрій Манн стверджув: "... він пішов із життя від душевних мук, хай як пафосно це звучить сьогодні. Адже так і не зміг воскресити змертвілі душі своїх сучасників. Простіше кажучи, Гоголя вбило те, що його книги так і не змінили світ" [4].

Переконавшись у безнадійності лікування пацієнта, і за часів античності, і за середньовіччя лікарі вважали свою місію закінченою і біля вмираючого залишався лише священник. Пряма участь лікаря в констатації смерті стали обов'язковими лише з середини XIX ст. з причини наполягань суспільства щодо уникнення випадків поховання людей, що насправді залишалися живими. Люди хотіли, щоб смерть констатували компетентні особи, насамперед лікарі. На початок XX ст. така практика стала практично загальноприйнятою і була закріплена Сіднейською декларацією ВМА (1968 р.).

Традиційно за надійну ознаку смерті вважалося припинення деяких важливих життєвих функцій людини, а саме: припинення дихання та зупинка роботи серця. Комбінація цих ознак набула в медико-юридичній літературі назви кардіореспіраторного критерію. Практичному використанню сприяла доступність його констатації. У другій половині XX ст. від згаданих критеріїв довелося відмовитися. Цьому сприяли успіхи реаніматології, розробка методів штучної вентиляції легенів і штучного кровообігу. У лікарів з'явилася можливість підтримувати життєдіяльність людського організму протягом тривалого часу, що, в свою чергу, поставило медичне співтовариство перед необхідністю вироблення нових уявлень про те, що таке смерть людини, і нових критеріїв смерті [1, с. 63-64].

Але щоразу рішення про припинення реанімаційної допомоги не лише вимагає виконання всіх покладених приписів, але і накладає особливу відповідальність: у разі помилки рівнозначно ненавмисному вбивству. За професором Б. Юдіним щодо коматозних хворих, період між станом "чітко живий" і "чітко мертвий" слід називати "зоною невизначеності". У цій ситуації саме лікарі ухвалюють остаточне рішення про продовження життя або констатацію біологічної смерті пацієнта. Показник, що відповідає цим вимогам, був вироблений Комітетом Гарвардської медичної школи (1968 р.) і відомий як критерій смерті мозку. Він заснований на тому, що саме головний мозок є органом, що забезпечує структурно-функціональну цілісність організму і реалізацію процесів його життєзабезпечення (дихання, кровообігу, екскреції тощо), припинення якого незворотно призводить до загибелі всіх тканин людського тіла.

Проте новий критерій піддався критиці з двох позицій. Критика з традиційних позицій заснована на тому, що смерть головного мозку часто не призводить до негайного припинення функцій внутрішніх органів, контрольованих спинним мозком і автономною нервовою системою. Так, і дихання, і серцебиття можуть продовжуватися якийсь час після того, як електрична активність головного мозку припиниться. В результаті традиційний кардіореспіраторний критерій іноді може стати більш надійним, ніж мозковий в констатації факту смерті. Цю точку зору активно відстоюють деякі християнські

філософи. Критика з радикальних позицій базується на тому, що підтримка активності мозкового стовбура різними методами (особливо довгастого мозку) можлива на тлі повної і необоротної смерті ділянок, що відповідають за свідомість і мислення (кора великих півкуль, лімбічна система, базальні гангліїї). У такій ситуації діагностується перманентний вегетативний стан людини, при якому зберігається робота внутрішніх органів, проте особистість пацієнта необоротно зруйнована. Така ситуація ставить лікаря, родичів пацієнта перед складним моральним вибором [1, с. 65].

Для більшості людей життям є існування особистості. Коли особистість зруйнована, а залишається тільки організм, є серйозні підстави вважати, що людина померла. На цій логіці базується критерій смерті вищих відділів мозку, згідно з яким смертю визнається стан повного і необоротного руйнування структур мозку, що є матеріальними носіями особистості.

У 1982 році президентська комісія США розглянула і відкинула цей критерій. У висновках комісії вказувалося, що на сьогодні відсутні такі тести, які дозволили б надійно і однозначно констатувати смерть вищих відділів мозку. Крім того, в найостанніші роки з'явилися повідомлення про те, що у деяких випадках пацієнтів, що досить тривалий час знаходилися в стані коми, вдавалося повернути до свідомості. Другим аргументом комісії було те, що дотепер серед філософів, вчених і медиків немає згоди в тому, що таке "особистість". Отже, на основі цих понять не можна побудувати критерій смерті, який би всіма розумівся однаково. Таким чином, найбільш коректним критерієм смерті індивіда поки залишається критерій загибелі мозку [1, с. 65].

У медичній практиці конкретні ситуації, які вимагають свого рішення, носять назву казусів. Тому і під час навчання при вивченні біоетики враховується її відмінна ознака – ситуативний характер. Ось приклад типового біоетичного завдання-казусу про відмову від лікування хворого і розумово відсталого новонародженого: "Новонароджена дитина страждає на атрезію заднього проходу та хворобу Дауна. Негайне хірургічне втручання дозволило б, імовірно, врятувати життя новонародженого, але його інтелект не перевищив би з часом рівня 4-річної дитини, а тривалість життя склала близько двадцяти років. Батьки відмовляються від операції, вважаючи за краще, щоб дитина померла природною смертю. Кому, на Ваш погляд, належить право вирішення даного питання і як би Ви вирішили його самі?" [1]. Студенту, майбутньому лікарю чи фармацевту пропонується надати аргументовану відповідь та вирішення завдання.

Складність більшості казусів і неоднозначність оцінок лежить на рівні різних юридичних актів, теоретичної етики, різних релігійних конфесій, буденної свідомості тощо. Все це обумовлює, з одного боку, їх відкритість для обговорення, а з іншого – можливість і допустимість (а часто і необхідність) прийняття індивідуальних самостійних рішень у конкретній ситуації як з боку лікаря, так і пацієнта [1]. І складний вибір буде зроблено, відштовхуючись від підходу людини – сотеріологічного чи гедоністичного.

Для людей мислячих і віруючих "життя будущаго века" безсумнівне і слова поминальної панахиди "земля еси и в землю отыдеши, аможе вси человеци пойдем" не нагнітання страху, а лише нагадування. Нагадування

про те, що людину чекає вічність. І жити потрібно тут і зараз гідно, адже кожного, без винятку, буде чекати відповідальність за прожите земне життя. І якою буде ця вічність для кожного залежить від того, який слід ми залишаємо по собі і в що перетворюємо свою душу – в зерно чи плевели [2, с. 3].

Література:

1. Сучасні проблеми біоетики: Навч. посіб. для позааудитор. підгот. студ. спец. “Фармація”, “Клінічна фармація”, “Технологія парфумерно-косметичних засобів” / В. А. Мороз, В. В. Пропіснова, Д. В. Леонтьєв та ін.; За ред. В. А. Мороза. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 128 с.
2. Серикова В. Последняя точка. Удивительные свидетельства монахов и иных лиц, живыми проходившие мытарства. – К.: Горлица, 2019 . – 240 с.
3. Сочинения епископа Игнатия; В 4 т. – СПб.: Тип. И. И. Глазунова, 1865-1867. – Т.2. Глава 24.
4. Сидоренко Ю., Гончаров Р., Килимник С. Гоголь. Смерть після смерті: “Подробиці Тижня”, телеканал “Інтер”. – 15 березня 2009 р. – URL: https://podrobnosti.ua/589021-gogol-smert-pslja-smert.html